

David Willgren:

*The Formation of the 'Book' of Psalms. Reconsidering
the Transmission and Canonization of Psalmody in Light of Material
Culture and the Poetics of Anthologies*

TÜBINGEN, MOHR SIEBECK, 2016

A 20. század utolsó évtizedeiben az ókori izraeli zsoltárköltéssel és különösen is a bibliai *Zsoltárok könyve* keletkezésével kapcsolatban egy új értelmezési paradigma jelent meg. A gyakran „*holisztikus megközelítésnek*” nevezett új nézőpont nem az egyes zsoltárok magyarázatára és keletkezésére fókuszál, hanem a *Zsoltárok könyve* végső formájára, kanonikus kompozíciójára. Ez az irány párhuzamos más bibliai könyvek újabb kutatásával, amelyek közül a legjelentősebb a *12 próféta könyve* („kispróféták”), amely Bibliáinkban a Hóseás könyvétől Malakiás könyvéig terjedő könyvek sora. A zsoltárkutatásban ennek a váltásnak az egyik első és a legjelentősebb képviselője, Gerald H. Wilson, akinek *The Editing of the Hebrew Psalter* című monográfiáját 1985-ben jelentette meg a *Society of Biblical Literature*.

David Willgren itt ismertetett monográfiája egyfelől jól illeszkedik ehhez a kutatási irányhoz, hiszen azt vizsgálja, hogy a héber zsoltárköltészet egyes darabjaiból miként alakultak ki gyűjtemények, és – Wilsonhoz hasonlóan – ókori közel-keleti párhuzamokkal összevetésben is vizsgálja ezt a folyamatot. Másfelől viszont Willgren monográfiája kihívást is állít Wilson követői elé, ugyanis teljesen eltérő konklúzióra jut az egyes szövegek kiválasztásával, a *Zsoltárok könyve*, mint gyűjtemény végső formájával és elrendezésével kapcsolatban. E területeken a szerző módszertanában újdonságot jelent a materiális kultúra, azaz az ókori szövegtanúk, tekercesek alakjának és az írnoki technikák vizsgálata, amely révén Willgren a könyv(ek) és gyűjtemények előállításának megalapozott értelmezését nyújtja.

Willgren hatrészes monográfiája a szerző 2016 májusában a lundi egyetemen (Svédország) benyújtott teológiai doktori disszertációjának átdolgozott változata. A szerző 1983-ban született, jelenleg az örebrói teológiai fakultás oktatója. A disszertáció fő célja az, hogy a *Zsoltárok könyve* kialakulásával kapcsolatos két egyszerű kérdésre keresse a választ: *hogyan* és *miért* formálódott a könyv? Az első kérdés diakrón szempontból foglalkozik a könyv kialakulásával, „növekedésével”, a második pedig a szövegek kiválasztásának és elrendezésének kérdéseit veti fel.

A könyv első részének (*'Framing the Task at Hand'*) első fejezetében Willgren a kutatás kérdéseit és jelenlegi állását vázolja, majd azt a javaslatot teszi, hogy Wilsonnal és követőivel szemben a *Zsoltárok könyve* nem narratívaként olvasandó,

hanem antológiaként. Az antológia műfajmegjelölés használatával nem szeretné a szerző csökkenteni a kompozíció értékét, véleménye szerint a *Zsoltárok könyvével* kapcsolatban nem azt kell állítanunk, hogy „nem több, mint egy antológia”, hanem azt, hogy „nem kevesebb, mint egy antológia”. Ebben a fejezetben három ponton fejt ki kritikáját Willgren a holisztikus megközelítéssel szemben: 1. Hogyan alakult ki a *Zsoltárok könyve* az egymástól független korábbi forrásokból? 2. Lehetséges-e az, hogy egy gyűjteménynek az egyes részeinek összességén túlmutató jelentése van? Állíthatjuk-e azt, hogy a *Zsoltárok könyve* egy olyan könyv, amely az ókori és modern narratív szövegekhez hasonlóan az elejétől a végéig tartó egységként olvashatunk? 3. Helyes-e a gyűjtemény végső formáját kultusz utániként (*post-cultic*) definiálni? Itt ír Willgren Gerald Wilson téziseihez való személyes hozzáállásának változásáról is: a szerző eleinte Wilson irányát követte, a kutatás során azonban arra a következtetésre jutott, hogy a könyv kialakulásának vizsgálata során nem elég magára a gyűjteményre fókuszálni, hanem a hagyományozás és a használat különböző aspektusait is figyelembe kell vennünk.

A monográfia első részének második fejezetében az antológia fogalma tudományos értelmezésének a kereteit vázolja. Az antológia eszerint egymástól független szövegek kompilációja, amelyeket a használó közösség szükségletei és szándékai szerint válogattak ki, illetve rendeztek el.

A második rész (*Anthologies Compared*) első fejezetében Willgren ókori antológiákkal (különböző mezopotámiai himnuszok és irodalmi szövegek gyűjteményei, a homéroszi himnuszok korpusza, a Második templom korabeli zsidó irodalom más, antológiaként felfogható gyűjteményei, úgymint a *12 próféta könyve*, a *Hodayot* és a *Salamon zsoltárai*) hasonlítja össze a *Zsoltárok könyvét*, és ókori kontextusban vizsgálja az antológiák kialakulásának folyamatát. E rész első fejezetében Willgren újra-gondolja az állandósult sorrendek (*fixed sequence*) szerepét az ókori antológiákban, amelyek megléte a *holisztikus* olvasat egy fontos alapját jelentik.

A következő fejezetben a szerző a *paratextusok* (*paratext*) szerepével foglalkozik. A *paratextusok* olyan szövegelemek (pl. előszó, cím, kolofon), amelyek kapcsolatot teremtenek a könyvek különböző részei között, és ezáltal koherens egészé teszik a kompozíciót. Willgren szerint a *Zsoltárok könyvében* a *paratextusok* minden esetben egyes zsoltárokhoz kapcsolódnak, és nem pedig korábbi (rész) gyűjtemények meglétére utalnak.

A második rész utolsó fejezetében az ókori antológiák célját a szerző három pontban határozza meg: a szövegek archívumokban való tárolásának gazdaságossága, az írnoki képzésben használandó szövegek kiválasztása és a szövegek megőrzése játszhatott szerepet ebben a folyamatban. A három közül az utolsó aspektus jelenti a szűk értelemben vett kanonizációt Willgren szerint, aki Wilsonnal szemben úgy érvel, hogy a szövegválogatás kanonikus (azaz az, hogy pontosan mely szövegek részei a gyűjteménynek), de nem az egyes szövegek sorrendje.

A harmadik részben (*The Artifacts*) Willgren az ókori materiális forrásokat – a Qumránban felfedezett zsoltártekerceket – mutatja be, amelyek alapján betekintést nyerhetünk, az ókori izraeli zsoltárköltészet gyűjteményeinek kialakulásába. A rész első fejezetében egy kronologikus rendet követő katalógust nyújt a holt-tengeri tekercek között feltárt zsoltárkéziratokról, a következő fejezetben pedig azt a James A. Sanders által kidolgozott, Wilson és mások által továbbfejlesztett hipotézist kritizálja, amely szerint a 11Q5, a legfontosabb qumráni zsoltárkézirat egy a maszoréta szövegtől eltérő zsoltársorrend megszilárdulását mutatja. Willgren szerint ez azért nem lehet így, mert nem beszélhetünk egy sorrend kanonizálásáról, csupán szövegek kanonizálásáról. A szerző továbbá amellet érvel, hogy a források nem támasztják alá azt a kutatói véleményt, miszerint a *Zsoltárok könyve* két lépésben (Zsolt 1-72, majd Zsolt 1-150) stabilizálódott volna, hanem egy hosszú, folyamatos stabilizáció irányába mutat. Willgren számára mindez szintén arra utal, hogy a *Zsoltárok könyve* egy antológia.

A monográfia negyedik részében (*In Search of the Artificial*) a szerző rátér a maszoréta *Zsoltárok könyvére*, és a korábbi kutatók által *paratextusok*ként azonosított szövegeket vizsgálja. Willgren szerint a könyv első két szövege (Zsolt 1-2) valójában nem *paratextus*, így nem az a funkciójuk, hogy egységes egészé tegyék a könyvet. Hasonló a helyzet a feliratokkal is, amelyek véleménye szerint nem korábbi gyűjteményekre mutatnak, hanem minden esetben azokhoz a szövegekhez kapcsolódnak csak, amelynek jelenleg részei – jelen recenzio írója ezt a megállapítást problematikusnak tartja. Ezenfelül Willgren kritizálja azt a kutatói felfogást, amely szerint a Zsolt 72,20 kolofonja a *Zsoltárok könyve* két lépésben való kialakulására utalna, Willgren ezt ehelyett „frozen colophon”-ként, értelmezi, amely írni technika a sumer forrásokban is dokumentált, és amelynek a funkciója az, hogy egy legalább két tekercsre kiterjedő szöveg egyik tekercsét lezárja. Az öt zsoltárkönyv utolsó szövegeit lezáró doxológiák némelyike Willgren szerint eredetileg is az azokat tartalmazó költemények része volt, mások pedig akkor kerültek a jelenlegi helyükre, amikor a szerkesztők a *Zsoltárok könyve* 5 könyvre való felosztását kialakították. A rész utolsó fejezetében a szerző azt a kérdést vizsgálja, hogy a könyvet záró hat zsoltár (Zsolt 145-150) felfogható-e záró doxológiaként. Willgren szerint a szövegekben semmi sem mutat arra, hogy szándékos a zsoltárkönyvben a panasz felől a dicséret felé való elmozdulás, ehelyett viszont e szövegek alapján alakulhatott ki az a felfogás, amely ahhoz vezetett, hogy a gyűjtemény címe „*Dicséretetek tekerce*” (מִלֵּהֶת רַפֵּס) lett.

Az ötödik rész (*Psalms on Repeat*) első két fejezetében Willgren kimutatja, hogy a *Sitz in Literatur* nem játszott szerepet a *Zsoltárok könyve* ókori recepciójában, sem a Héber Bibliában, sem pedig az azon kívüli szövegekben. A rész utolsó fejezetében a szerző azt a folyamatot elemzi, amely során a zsoltárokat egyre szorosabban kötötték Dávid király alakjához (*dávidizálás*). Ebben a fejezetben Willg-

ren arra is rámutat, hogy a könyv kialakulása és kanonizációja nem választható el a szöveg(ek) használatától.

Willgren a fent ismertetett elemzések után a könyv záró részében vonja le a konklúzióját. Véleménye szerint a könyv kialakulásának négy lépését (1. könyörgeket tartalmazó gyűjtemény; 2. Zsolt 1-119; 3. Zsolt 1-136; 4. a teljes maszoréta *Zsoltárok könyve*) határozhatjuk meg. A könyv céljának tárgyalása a kötet talán legérdekesebb része. Willgren szerint a könyvre úgy tekinthetünk, mint a tradíció kreatív megőrzésére, és ezen az alapon azt javasolja, hogy maga az Ószövetség / Héber Biblia kánona jobb analógia a *Zsoltárok könyve* kialakulására, mint az Ószövetség egyes (narratív) könyvei, a *Zsoltárok könyve* pedig nem egy könyvnek, hanem az izraeli zsolttárcsoporthoz tartozó kánonnak tekinthető. Willgren kételkedik abban, hogy a könyv elrendezésének meghatározhatjuk-e egy egyedüli okát, ehelyett a könyv a tradícióknak különböző perspektívákat tartalmazó, többjelentésű gyűjteménye.

Willgren konklúziója a könyv előállításának egy új modelljét mutatja be. Ennek ellenére, hogy modellje szöveges anyagi forrásokon alapul, a szerző tisztában van azzal, hogy több ponton ez is hipotetikusnak tekinthető, emiatt monográfiája elején és végén is felidézi T. S. Eliot Shakespeare-ről mondott idézetét, amelyet más kutatók is gyakran alkalmaznak a *Zsoltárok könyvére*, miszerint egy annyira jelentős személlyel kapcsolatban, mint Shakespeare, sohasem lehet maradéktalanul igazunk, csak megváltoztathatjuk azt, hogy milyen módon tévedünk vele kapcsolatban. Úgy vélem, hogy ez a mértékletesség e munka egyik legnagyobb erénye. Willgren, éles szemmel rámutatva arra, hogy a holisztikus megközelítés mely pontokon nem harmonizál a forrásokkal, talán egy új utat mutatott nekünk a „tévedésre”, amely azonban úgy tűnik, hogy számos ponton összecseng korlátozott ismereteinkkel és a sporadikus forrásokkal.

David Willgren disszertációjának átdolgozott változata a Mohr Siebeck kiadónál jelent meg a *Forschungen zum Alten Testament paperback* sorozatában. A kötet függelékében található a sumer források kezdősor szerinti listája, egy, a zsolttárcsoporthoz tartozó táblázat és a legkorábbi *Septuaginta*-kéziratok listája. A kötet ugyancsak tartalmaz 10 táblázatot és két ábrát, amelyek a szerző gondolatmenetét illusztrálják. A monográfiát ajánlom mindazoknak, akik a Héber Biblia / Ószövetség tudományos értelmezése iránt érdeklődnek, különösen is azoknak, akik a bibliai könyvek előállításával foglalkoznak, és meg szeretnék ismerni az e munkában ajánlott új nézőpontot.

Péntek Dániel